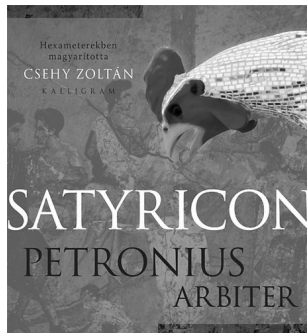

KŐRIZS IMRE

Satyricon Béta

PETRONIUS ARBITER: SATYRICON

Kalligram Kiadó
Pozsony, 2014,
184 oldal, 2990 Ft

Mint legutóbb *Szodoma és környéke* című úttörő nagymonográfiája bizonyította, Csehy Zoltán irodalomtudósként is a szakma élvonalába tartozik, és legalább a *Homokvihar* megjelenése óta világos, hogy egyben korosztályának egyik legjobb költője is, az pedig már tíz-tizenöt éve közhely, hogy az antik görög és latin költészetnek ő messze a legfontosabb kortárs közvetítője. Mégis úgy tűnik, mintha legújabb fordítása, Petronius *Satyricon* című regénye ránk maradt részleteinek verses átültetése inkább csak a kötet – egyébként remek, még egy „Sztálin fingjáról” ógörögül írt cseh eposzt is felidéző – utószavának sajátos illusztrációja lenne.

A fordításhoz fűzött jegyzet szerint ugyanis újabban „*a magyar fordításirodalom kezdi lebecsülni a formát*”. Csehy váratlan, hexameteres megoldása mintha az *Isteni színjátékot* rímtelen jambusokban fordító Nádasdy Ádám gyakorlatára lenne válasz: míg a Dantét fordító Nádasdy verses művet ültet át rímek nélkül, addig a *Satyriconban* Csehy prózát tesz át versbe. (Külön érdekes, hogy mindketten eposznak fogják fel a maguk által fordította alkotást, és ezen az alapon jutnak teljesen eltérő következtetésre.)

Csehy azonban hiába veszi az utószóban védelmébe a zenét, fordításában sokszor adós marad vele. Bizonyos fokú lazaság jót tesz a szövegnek, az például, amikor a mondat nem ér nyugvópontra egy sor végén, hanem a következőben folytatódik, az eposzok veretes hexameterével szemben szerencsésen idézi fel a horatiusi szatírák „gyalogos műzsáját”, a túl sok slamposság viszont éppen az oly kívánatos zenének megy a rovására. Számos ponton tett volna jót a fordításnak még egy utolsó utáni simítás.

Mert a hibákat többnyire egyszerű lett volna kijavítani: könnyű őket felismerni, és nem rossz koncepció áll a háttérükben, hanem inkább csak rossz szokás. Szinte minden oldalon visszaköszönnek például a hátravetett határozószók vagy igekötők, amelyek csak úgy nyekkennek a sorvégen: „én

már gönceim árán szerzem a friss kenyeret be, / és elkótyavetyélem lassan a házaimat mind”, „gyilkosságban vétkes Apollót láttam amott meg”, „és a vörös vérhab ne szinezze a zöld hab ölet meg!” Van, ahol az igekötő nemcsak rossz helyen van, hanem egyenesen fölösleges: „Mint egy vérengző vad, róttam a csarnokokat be.” Olykor, ha a ritmus úgy kívánja, nem is egy, hanem mindjárt két igekötőt is kapunk, vagyis rendre – és Csehynek egyébként korábbi műfordításából is ismerős módon – nem „kiköpnek”, „kinyögnek”, vagy „bemocskolnak” valamit, hanem „ki-kiköpnek”, „ki-kinyögnek” és „be-bemocskolnak”, ami egy esetben olyan grammatiko-anatómiai kuriózumot is eredményez, mint a „le-lemetszés” után bizonyára csodálatos módon újra és újra visszanövő pénisz. A kettőzéseknek egyébként lehetne stíláriis szerepük, de többnyire mégis csak a metrikai kényszernek tett engedményekről van szó: „Ó, hogy hogy hahotáztunk!”, „s ti, ti félők”, „most mi, mi zúdul alá”. Merőben külsődleges oka van annak is, hogy Csehy olyan sokszor használja idegenszerűen, rövid szótagként a különben hosszú sz-szel ejtett „lesz” szót, vagy hogy a „kisebb” nem „kissebb”-nek ejtendő, ahogy mindenki mondja, hanem szimpla „s” hanggal, ahogy írjuk (de sose mondjuk), és hogy oly sokszor olvasható a könyvben a „busa” jelző. Szorult helyzetben lévő fordítóknak kézre álló, két rövid szótagot tartalmazó melléknevekből a magyar nyelvben viszonylag kevés van, és akkor már tényleg jobb – bár nem is tudom –, ha a „felhő”, „szarv”, „test”, „gyűrű”, „folt”, „haszon”, „seb” vagy „kéjvágy” és ki tudja, még mi „busa”, mint ha gyagya, laza, kese, pisze vagy mondjuk pösze lenne. A „láthadd”, „rakhadd”, „köpöz” (értsd: köpköd), „leseg”, „felkapozott” típusú szófacsarásokra sincs más mentés, csak a metrika kényszere.

Érdekes kérdés a hexameter zeneiségével kapcsolatban a sormetszetek vagy a vershangsúly és a szóhangsúly szerepe. A cezúrák szerkezeti jelentősége a római költészetben sokkal nagyobb – és az elhelyezkedésük rendszerint kevésbé változatos –, mint a magyar hexameter Vas Istvánnal és Radnóttal kezdődő legutóbbi (vagy már inkább utolsó előtti?) korszakában, a szóhangsúly pedig a latinban inkább csak a sorvégeken esett egybe a vershangsúllyal, a sor első kétharmadában nem. Az utóbbi háromnegyed évszázad magyar hexameter-felfogásában a kétféle hangsúly egész soron átívelő egybeesése viszont inkább kellemes hatású, akárcsak a slágerekben: „Merre jártál tegnap este?” vagy „Millió, millió, millió rózsaszál: vérvörös takaró tavaszi út porán”. Ha viszont a hangsúlyok úgy találkoznak, hogy közben a hexameter három egyforma részre esik szét, az nem kellemes a fülnek: „s jött egy asszony, // tisztos nőnek // véltem azonnal”, „szórakozásból // járja a tengert, // kedvvel utazgat”, „Bárhova nézel, // szer-te hajóroncs // úszik az árral”. Sokkal jobban hangzik az ilyen aszimmetria: „Fönn telihold ragyogott, // fényár fürdette a sok sírt”, vagy ez: „Van valamid? // Máris látszik, hogy nagyra becsülnek”.

Az is kérdés, hogy a „Zephyr” mennyivel jobb fordítása a „Zephyrus”-nak, mint a sima „zefír” volna, vagy hogy helyes-e, ha például Venus istennő nevét a normális magyar „Vénusz” helyett kötelező „Venusz”-nak ejtenünk, hogy kijöjjön a hexameter. (A klasszikus latin kiejtés szerint ebben a szóban rövid az „e” hang, de ennek a magyarban semmi jelentősége: Párizst sem ejti senki rövid „á”-val, „zs” nélkül „Pári”-nak csak azért, mert a franciák körülbelül úgy mondják.)

Ami mégis az élő magyar nyelvet illeti, szerencsére Csehy többnyire most sem tagadja meg önmagát, és olyan fesztelenséggel fordít bele modern kifejezéseket az antik szövegbe, mint a Horatius-szatírák Meller Péter vagy Réz Ádám-féle fordítása óta szinte senki: „Jaj, ne csinálj cirkuszt”, „légi csapás”, „lőszart!”, „gönc”, „pénztárkönyv”, „giccs”, „sznob”, „spontán”,

„kalamajka”, „frász”, „girnyó”, „csicska”, „mi a fax!” – ilyen üdítően köznyelvi megoldásokkal az antikfordítások oly sokszor dohos levegőjű lapjain ma szinte csak Csehynek köszönhetően lehet találkozni. Kár, hogy az efféle idomtalan szókirakósokért: „*És ne tudódjon a tett soha majd ki, a lényeg ez itt csak*”, nem igazán kárpótolnak az ilyen szinte rabelais-i duktusú sorok sem: „*Vergilius, Flaccus, másnak nincs fingja se arról, / hogy mi a költészet, vagy hogyha van is, kutyaszart ér.*”

Amazonok a görög művészetben – még viszonylag fiatalon ezzel a címmel adott ki könyvet Dietrich von Bothmer, aki az antik vázafestészet egyik legjobb XX. századi ismerőjeként hatvan évig volt a New York-i Metropolitan Múzeum kurátora, és akiről az intézményben kiállítótermet is elneveztek. A kötetről annak idején Robert Manuel Cook, a görög vázafestészet cambridge-i szaktekintélye írt recenziót az egyik legbefolyásosabb szaklapba. A rövid kis kritika lényege, hogy a kötet kimerítően dolgozza fel a tárgyát, a szerkezete áttekinthető, a nyelve világos, és még a nyomdai kivitelezése is tetszetős – a recenzens csak azt nem érti, minek kellett ezt a könyvet kiadni. A műalkotásoknak a ma általános felfogás szerint okuk van, nem céljuk – és a fordítás is műalkotás. Természetes, hogy prózai művet is lehet versben fordítani, annál is inkább, mert Varró Dániel *Túl a Maszat-hegyen* című meseregénye vagy Térey János *Paulusa* óta az nagyepika és a vers szemlátomást ismét összeegyeztethető egymással. És abban is igaza van Csehynek, hogy a *Satyricon*, a maga túlélésre berendezkedett három csavargójával ma időszerűbb, mint korábban, a felkapaszkodott, és útközben jól meg is tollasodott Trimalchio fényűzésének karikatúrája pedig különösen az. Igaz, a *Satyricon* fordítása nem tekinthető éppen hiánypótlónak, de hát a klasszikusokat érdemes időnként újrafordítani, Petroniusnak pedig nem áll rosszul a hexameter. Csehy Zoltán fordítását nem közönségigény szülte, hanem szuverén művészi döntés eredményeképp jött létre, és épp ez az eredmény – inkább csak részeredmény, béta verzió – teszi immár kétségtelenül szükségessé a második, javított kiadást.

(Fordította: Csehy Zoltán)